

СТОЯН АТАНАСОВ
МЕЛЮЗИНА ЗЕМНА И
НЕБЕСНА

chitanka.info

Митологията на всяка епоха ражда своите извънземни. Средновековието е създало феите. В народните поверия феите са фантастични същества, които, освен забележителна сръчност и прелестна красота, притежават вълшебната способност да променят външността си, да предсказват и предопределят съдбата на хората. Тяхното родословие се корени, от една страна, в многоликата фигура на богинята майка от келтската митология, а от друга — в древноримските богини на съдбата Парки, които плетат нишката на човешкия живот, определят нейната дължина и я прекъсват в името на неведомата и неумолима сила на обновлението.

По какъв начин феите заживяват в условията на средновековния феодализъм? Отговор на този въпрос трябва да се търси в пресечните точки между предхристиянската и християнската култура, между историческата действителност и специфичното за онази епоха въображение, намерило художествен израз в литературата.

Мотивът за феята змеица се появява за пръв път в латинската творба на клирика Уолтър Мап „За придворната суета“, писана между 1181 и 1193 г. В четвърта част от книгата си Уолтър Мап разказва историята за един млад сеньор Хено Едрозъбия, оженил се за изящна красавица, която му родила многобройна челяд. Щастието на съпрузите било безметежно. Ала веднъж майката на Хено забелязала как снаха ѝ се къпе във вид на змеица и как после разкъсала със зъби едно наметало, преди отново да приеме човешки образ. Като научил за това, Хено поръсил жена си със светена вода, а тя, превръщайки се отново в змеица, излетяла през прозореца и дълго надавала тъжни стенания. Уолтър Мап не сочи името на змеицата, нито кога е станала разказаната от него случка.

Други два латински текста от началото на XIII век съдържат този мотив, но първата си завършена литературна трактовка той получава едва в края на 14 век в творбата на френския писател Жан д'Арас „Знатната история на Люзинян или Роман за Мелюзина“. В първите години на 15 век парижанинът Кулдрет пише в стихове „Роман за Люзинян или Мелюзина“, който се придържа до фабулата, изградена от Жан д'Арас.

От първите писмени свидетелства до романа на Жан д'Арас, мотивът за връзката на безсмъртната фея със смъртен мъж преминава от стадия на преданието до този на литературно обработената легенда.

Ревностните изследователи на фолклорни традиции Братя Грим сочат съществената разлика между предание и легенда. Докато преданието е поетичен разказ без определени пространствено-времеви параметри, легендата е по-конкретно обвързана с историческото време и географското пространство. Въз основа на това разграничение френският историк и културолог на средновековието Жак Льо Гоф задава въпроса кога преданието преминава в художествено обработена легенда и отговаря: „Когато едно предание попадне в средите на висшите обществени слоеве и на «високата» култура, когато бъде обхванато от нови пространствено-времеви рамки, където пространственото определение е по-точно (дадена провинция, град, замък, гора) и временното указване е по-сбито, когато бива използват от целеустремените обществени класи, то се превръща в легенда“.^[1] Преданието принадлежи на фолклорната митология. То е колективно творение с неочертани исторически контури. За разлика от него, литературно обработената легенда е дело на индивидуален творец, чийто замисъл се вписва в определена историческа епоха.

Преди да видим по-конкретно какви обществено-политически и културни обстоятелства определят художествения замисъл на Жан д'Арас, нека се вгледаме за момент в митичния образ на феята Мелюзина. Родена от връзката на земен мъж (крал Елинас) с неземно същество (Презина), Мелюзина е космичен дух, но в същото време има геоцентрична ориентация. По силата на майчиното проклятие тя може да познае щастието само на земята, с мъж, който съблюдава забраната да не я вижда в събота, когато долната половина на тялото ѝ приема змиевидна форма. Онзи, който ще обича Мелюзина, може да я съхрани за себе си, единствено ако приеме нейната недостъпност. Красотата на феята, разкрила се за първи път пред мъжкия поглед на лунна светлина, е като тайнствения блясък на луната, чийто отвъден лик е обърнат към нас само с видимата си страна. Който се опита да съзре забраненото, ще прекъсне сам незримата нишка на щастието. Това табу, залегнало в природата на феята, е отзвук от древната легенда за любовта между Ерос и Психея, където жената не трябва да вижда с очите си на смъртна лика на божествения Ерос. Легендата за Мелюзина възобновява мита за тайнството, чието разбулване става причина за фаталното разпадане на любимия образ.

Жан д'Арас се придържа до тази митична даденост, но в неговата творба тя изтънява, остава само като рамка, в която той ще вмести друг сюжет. И наистина би било неточно „Романът за Мелюзина“ да се възприеме просто като любовна история между смъртен мъж и жена от свръхестествен произход. От първоначалния приказен мотив за една сърдечна драма Жан д'Арас създава роман, който има претенциите да бъде хроника на знатен феодален род. В литературата на средновековна Франция се срещат много примери, когато някоя династия се представя посредством литературни творби, писани по нейна заръка, за наследница на велико потекло, чиито корени ни отвеждат до древните Троя, Гърция, Рим или пък са запазени от благословията на някакво свръхестество. Подобно обсебване на историята или митологията е подчинено на определени политически цели и на стремеж за родова прослава, която задължително минава през изискването за старинност. (Едва ли има друга епоха, чието схващане за политически престиж да е така обвързано със стремеж към дълговечното.)

Така е и с творбата на Жан д'Арас. В началото и в края на романа той признава, че е разказал историята на Мелюзина по искане на своя господар, сина на крал Жан Добрия, херцог Жан дьо Бери, владетел на областта Поату и на замъка Люзинян. Не е трудно да се разбере, че Жан дьо Бери и сестра му Мари, херцогиня на Бар и маркиза на Пон, са искали от придворния си разказвач да представи феята Мелюзина като покровителка на техния род. Не са случайни и посоките на някои от военните експедиции на синовете на Мелюзина и Реймонден. Известно е, че през 12 век потомци на фамилията Люзинян са били владетели на области в Кипър, а Източна Армения, в Люксембург и в други провинции на Западна Европа. Художественото пространство в романа на Жан д'Арас до голяма степен съвпада с картата на териториалната експанзия на рода Люзинян. Ала пресъздавайки художествено мита за Мелюзина, Жан д'Арас постига много повече от обикновена прослава на своите господари. Той изгражда образа на феята съзидателна, в който можем да открием основни черти на средновековния идеал за благоденствие. В това се състои и всеобщото значение на неговата творба, послужила за основа на множество непосредствени и по-късни преработки в редица европейски литератури.

Сред поетичните образи, свързани с темата за благоденствие във френската средновековна литература, се открояват два символа: святата ваза Граал (чието търсене е в основата на голям цикъл рицарски романи от XII и XIII век) и добрата фея Мелюзина. Между тях могат да се посочат редица прилики и отлики. По-важно в случая е да видим как те взаимно се допълват в изграждането ни този основен за всяко човешко общество идеал.

Граал символизира духовната храна, от която се нуждае човечеството. В „Търсенето на Граала“ на Кретиен дьо Троя противопоставянето между земната и духовната храна изгражда една от основните смислови линии. Обратно, вълшебната сила на Мелюзина е насочена преди всичко към осигуряване на материално благоденствие.

Граал се развива пред нас най-вече като благоденствие във времето. Особено показателен в това отношение е романът на Робер дьо Борон (XIII век) „Роман за Граала“, който започва с последните моменти от живота на Христос, проследява времето на първите апостоли (Йосиф Ариматейски), описва пророчествата на вълшебника Мерлин, допринесли за възцаряването и славата на крал Артур, и завършва с упадък на Артуровото рицарство.

За разлика от романите за Граал, „Романът за Мелюзина“ разгръща темата за благоденствието, без да търси особена дълбочина във времето. Повествователното време включва историята само на три поколения. Наистина между първото поколение герои (шотландския крал Елинас и феята Презина) и следващото (Реймонден и Мелюзина) са изминали близо четиристотин години. Но през това време Мелюзина, дъщеря на Елинас и Презина, е била само дух, не е живяла на земята, нито пък е вършила благодеежие. За сметка на концентрираното време, благотворителната дейност на Мелюзина добива значителна пространствена широта. Първоначално експанзията е поземлена. Мелюзина разширява неимоверно владенията на своя мъж. Завладяването на природата е последвано от нейното овладяване. Мелюзина организира изсичането на горите, разработването на целините, открива извори, гради замъци, манастири, селища. Ритъмът на земната ѝ дейност се отмерва с редуващите се строежи и раждания. Мелюзина дава живот на десет сина (този факт потвърждава

средновековния идеал за мъжко потомство) и след всяко раждане се отдава на интензивна урбанизация на околностите.

Когато синовете порастват, те продължават започнатата от майка им експанзия, но от областна тя прераства в международна. Един от синовете става крал на Кипър, друг на Армения, трети покорява Ирландия. Средновековната литература не познава друга „майка“, осигурила такива владения на синовете си. И доколкото те са рицари, в тяхното преуспяване можем да видим израз на социалните амбиции на средното рицарско съсловие. Така, съчетавайки щастливо завоевателски, земевладелски и демографски дейности, Мелюзина се превръща в добрата фея на феодалния икономически растеж.

Но за разлика от приказките, които винаги свършват добре, легендата за Мелюзина има тъжен край. Той е заложен във всички варианти на мита, който очевидно е предхристиянски. Християнските писатели от XII до XV век се стремят да обвържат краха на Мелюзина с учението за изгубилия божията благодат небесен ангел. Връзката на змеицата със земен мъж е само миг щастие от вечността на страданието, на което е обречена неутешимата майка и съпруга. Християнският възглед за човека се прокрадва в личната драма на Реймонден и Мелюзина. Феята кръжи невидима във въздуха, Реймонден избягва от хората и се затваря в манастир. Но християнските мотиви за вечната скръб и покаянието не определят цялостното значение на легендата. Защото драмата на двамина не прекратява благоденствието на народа. Делата на Мелюзина са ощастливили не само рода, не само знатните, а и всички поданици. Нейният земен живот е проправил пътя на хората в прехода от девствената природа към благоустроеното общество. За средновековието, често окачествявано като епоха на мрака, тази светла диря не е маловажна. Феята Мелюзина е рожба на демократичен идеал за щастие на мнозина.

Стоян Атанасов

[1] Jaques Le Goff. Pour un autre Moyen âge. Gallimard, Paris, 1977, p. 318–319. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.